

מדריך לכתיבת דוח איכותני

שיטות מחקר איכותניות הן חלק ניכר משיטות המחקר שבהן נעשה שימוש במכון ברוקדייל, אם במחקרים שבהם נעשה שימוש בשיטות מעורבות ואם במחקרים המבוצעים על טהרת הכלים האיכותניים. מדריך זה מתבסס על "[מדריך לכתיבת דוח איכותני](#)" שהוכן על ידי הפורום האיכותני בשנת 2019, והוא נספח ל"[ספר האיכות](#)". אנו מזמינים אתכם ואתכם לעיין במסמך זה.

בחלק המתודולוגי של מחקר איכותני חשוב לפרט באופן שקוף, סדור ומנומק את התהליך המחקרי, כדי להבהיר לקוראים כיצד נאספו הנתונים, כיצד נותחו, ואיך נשמרו עקרונות של מהימנות ואתיקה.

1. סוג המחקר והגישה המתודולוגית

- א. **ציון הסוג הכללי של המחקר** : חקר מקרה, למידה מהצלחות, אתנוגרפיה, תאוריה מעוגנת בשדה, מחקר נרטיבי, חקר תופעה/פנומנולוגיה וכו'.
- ב. **הסבר מדוע נבחרה הגישה הזו** : חשוב לציין בדוח כיצד השיטה שנבחרה מתאימה לשאלת המחקר ולאופי התופעה הנחקרת. יש להציג את גישת המחקר ואת כלי המחקר (ראיונות, קבוצות מיקוד, תצפיות ועוד) ולהסביר מדוע הם המתאימים ביותר לנושא שאנחנו מבקשים לבחון ולשאלת המחקר. חשוב לזכור שרבים מן הקוראים לא מכירים בהכרח גישות וכלי מחקר איכותניים, ולכן כדאי לתאר אותם בקצרה ולהסביר כיצד השתמשנו בהם. אם מדובר במחקר המבוסס על שילוב של שיטות מחקר איכותניות וכמותיות, יש להסביר את מקומו של החלק האיכותני במחקר וכיצד הוא משתלב עם שאר החלקים.

2. איסוף הנתונים

- א. **ציון שיטות האיסוף ופירוטן** : ראיונות עומק, קבוצות מיקוד, תצפיות, מסמכים, יומנים אישיים, חומרים דיגיטליים ועוד.
- ב. **פירוט של כלי האיסוף** : מדריך ריאיון, שאלות פתוחות, תיאור מבנה המתווה.
- ג. **תיאור תהליך האיסוף בפועל** : יש להציג את אופן איסוף הנתונים, ומתי ואיך בוצע האיסוף, מבצעי הראיונות, הנושאים שהועלו בקבוצת המיקוד, כיצד הוצג המחקר למשתתפים ואם הם קיבלו תגמול. נוסף לכך, אם רלוונטי, אפשר לצרף לנספחי הדוח את מתווה הריאיון או הדיון בקבוצת המיקוד.

3. תיאור המרואיינים/ות

- א. **תיאור הקריטריונים לבחירת המרואיינים/ות** : יש להסביר איך נבחרו המרואיינים/ות במחקר, לדוגמה על בסיס מגדר, גיל, תפקיד או רקע רלוונטי.
- ב. **אופן איתור וגיוס המרואיינים/ות** : יש להסביר כיצד הוחלט על אופן הדגימה. לדוגמה דגימה מכוונת על פי קריטריונים שנקבעו מראש, דגימת כדור שלג, דגימת נוחות. כמו כן יש להסביר מה הן מגבלות הדגימה הנבחרת.
- ג. **בחירת מספר המרואיינים/ות** : יש לציין את מספר המרואיינים/ות שהשתתפו במחקר, כיצד הוחלט כי מדובר במספר מספק, ואילו שיקולים תיאורטיים או אמפיריים ביטאה ההחלטה (למשל, מיצוי תיאורטי או הגעה לרוויה, ראו סעיף ד).

חשוב להבהיר כיצד גודל הקבוצה אפשר הבנה מעמיקה של התופעה הנחקרת או קבלת מגוון נקודות מבט רלוונטיות לגביה.

ד. עקרונות מנחים לקביעת מספר המרואיינים/ות הרצוי :

- מקומם של הראיונות במערך המחקר : כאשר הראיונות האיכותניים הם מקור המידע העיקרי במחקר, נזדקק ליותר ראיונות מאשר במקרה שבו הראיונות האיכותניים משמשים להבנה ראשונית של תחום התוכן (מחקר מגשש) או כתוספת לכלי מחקר נוספים, כגון תצפיות, קבוצות מיקוד או כלי מחקר כמותיים, במקרה של מחקר בשיטות מעורבות.
- מורכבות שאלת המחקר : ככל ששאלת המחקר כוללת שאלות משנה וסוגיות רבות יותר, כך עולה מספר הראיונות הנדרש. זאת משום שרבים הסיכויים שלא יתאפשר לקבל את מלוא המידע הרלוונטי ממספר מצומצם יחסית של מרואיינים.
- הטרוגניות אוכלוסיית המחקר : ככל ששאלת המחקר מצריכה התייחסויות מנקודות מבט של קבוצות שונות באוכלוסייה, כך עולה צורך ביותר מרואיינים שיוכלו להביא לידי ביטוי את מגוון נקודות המבט. איתור נקודות המבט במחקר מסוים מצריך הבנה קודמת של עולם התוכן שבו הוא עוסק. על החוקרים לבחון מהן החלוקות הרלוונטיות למחקרם, כלומר מהם מאפייני המרואיינים שצריכים לקבל ביטוי במחקר. חלוקה ראשונית כזו עשויה להיות פשוטה יחסית. עם זאת לעיתים רק במהלך המחקר ניתן למפות במידה משביעת רצון את קבוצות המשנה באוכלוסיית המחקר, ולכן חשוב לשמור על מידה של גמישות בקביעת מספר המרואיינים ומאפייניהם, במסגרת מגבלות התקציב והזמן.
- גודלה וזמינותה של אוכלוסיית המחקר : לעיתים אוכלוסיית המחקר עצמה מוגבלת בגודלה, ומכאן שגם מספר המרואיינים יהיה מוגבל. נוסף לכך לעיתים אוכלוסיית המחקר סובלת מסטיגמה ובעלת מאפיינים שעלולים להקשות על החוקרים גם למצוא את פרטי ההתקשרות עימם וגם לקבל את הסכמתם להתראיין. קשיים אלה כרוכים לרוב במשאבי זמן וכסף וביכולת מוגבלת להגיע למספר גדול של מרואיינים.
- עקרון הרוויה : במחקר איכותני מקובל העיקרון שלפיו עורכים ראיונות עד אשר כמה ראיונות ברצף אינם מעלים תובנות חדשות. במקרה זה מניחים שאין צורך בראיונות נוספים. על אף שעיקרון זה מקובל על חוקרים רבים, הוא קשה ליישום במחקרים שבהם המשאבים מוגבלים ומתוקצבים מראש. לפיכך מומלץ להביא בחשבון את השימוש בעקרון הרוויה בעת תקצוב המחקר. מומלץ לתקצב את המחקר כך שמראש יוגדר טווח מסוים של מספר ראיונות אפשריים, שאומדנם הראשוני מצוי באמצעו. הדבר יאפשר לעצור את הראיונות בקצהו הנמוך של הטווח, אם מבחינים ברוויה, מבלי צורך לשנות את הסכם המחקר. מנגד, הדבר יאפשר הוספת ראיונות, מעבר לאומדן הראשוני, ככל שמתגלות סוגיות חדשות במהלך ביצוע הראיונות. דרך עבודה זו מחייבת ניתוח ראיונות במהלך תקופת המחקר ולא רק בסיומו.
- הימנעות ממספר ראיונות גדול מדי : מלבד שיקולי עלות וזמן, עודף מידע מכביד על היכולת לנתח אותו באופן יעיל ומלא. לפיכך חשוב להימנע מריבוי ראיונות שלא צורך.

- הצדקת מספר הראיונות בתום המחקר : חשוב להקפיד על פירוט השיקולים שעמדו בבסיס ההחלטה על מספר הראיונות אשר בוצעו בפועל. זאת כחלק מפירוט השיטה בדוח המחקר ובמאמרים הנגזרים ממנו.

4. שיטת ניתוח נתונים

- א. ציון שיטת הניתוח : ניתוח תוכן תמטי (thematic analysis), ניתוח נרטיבי, ניתוח שיח ועוד.
- ב. הסבר על שלבי הניתוח : יש לתאר איך בוצע הקידוד, כיצד זוהו תמות, האם נעשה שימוש בתוכנת ניתוח ומי ביצע את הניתוח. אם נעשה עיבוד מסוים בממצאים טרם ביצוע הניתוח רצוי לציין זאת, למשל תמלול ראיונות, ניהול ושכתוב יומן שדה או תרגום. יש להסביר את תהליך הניתוח של הממצאים.

5. ציטוטים

- א. ציטוטים מובאים כדי להמחיש תופעות מרכזיות ולבטא ישירות את עמדות המרואיינים. יש לבחור ציטוטים מייצגים וקצרים המציגים שונות בין המרואיינים ולהציגם תמיד בהקשרם ולא כמשפטים מנותקים. לפני כל ציטוט מומלץ לציין מה הוא מדגים, ולאחריו להוסיף פרשנות, אך לא בתוך הציטוט עצמו.
- ב. יש להימנע מחזרות ולהעדיף את הציטוטים החזקים והמהותיים בלבד כדי לא להעמיס על הקורא. בעת הצגת דברי המרואיין חשוב לשמור ככל האפשר על לשונו המקורית ולתקן רק כשנדרשת בהירות או שמירה על כבוד המצוטט (הוספת הבהרות תובא בסוגריים מרובעים במידת הצורך).
- ג. על הציטוטים להיות אנונימיים, אך מלווים במידע בסיסי על תפקיד הדובר או מאפייניו, מידע שיאפשר להבין את ההקשר שבו נאמרו הדברים. את המידע הזה יש להציג לפני הציטוט, או בסוגריים בסיומו, ולשמור על אחידות לאורך הדוח.

6. מהימנות ואמינות

יש לתאר את הפעולות שנעשו כדי להבטיח את האמינות והמהימנות של מחקר, למשל ניתוח מקביל של שני חוקרים, קבלת ביקורת על ניתוח הממצאים מגורם חיצוני ועוד.

7. שיקולים אתיים

יש לציין קבלת אישורים מוועדות אתיקה רלוונטיות כמו ועדת האתיקה של המכון, ועדת הלסינקי, המדענית הראשית. כמו כן יש לתאר מה נעשה כדי לשמור על אנונימיות של משתתפי המחקר, כיצד המידע נשמר, כיצד נעשתה הפנייה לנבדקים לצורך קבלת הסכמה להשתתף במחקר ועוד. אם רלוונטי, חשוב לציין אילו צעדים ננקטו כדי למנוע פגיעה במרואיין, מלבד אלו של שמירת סודיות (למשל הכנת דף עם מענים ושירותים לסיוע במידת הצורך).

8. מעמד החוקר (רפלקטיביות)

- ד. אם רלוונטי, יש לציין את המיקום של החוקר ביחס לשדה ולמרואיינים : האם הוא "זר" או "פנימי", ומה עשוי להשפיע על ההבנה והפרשנות.

ה. יש להציג רפלקציה עצמית על ההשפעות האפשריות של עמדותיו של החוקר, זהותו או הנחות היסוד שלו.

9. התייחסות לבינה מלאכותית (AI)

אם במסגרת המחקר נעשה שימוש בכלי בינה מלאכותית, אנו מציעים להוסיף את הטקסט הבא בדוח:

במהלך ניתוח הממצאים נעשה שימוש בכלי בינה מלאכותית לצורך סיוע בתהליך מיון, קידוד ויצירת תמות מתוך ראיונות עומק. כלי זה שימש תומך אנליטי בהפקת סיכומים ראשוניים, זיהוי חזרות, ניסוח טיוטות, תמות וסיוע בניסוח המלצות. עם זאת כל ניתוח ופרשנות סופיים עברו קריאה ביקורתית ונעשו על ידי החוקרת, תוך שיקול דעת מחקרי אנושי, בהתאם לפרקטיקות מקובלות במחקר איכותני.

הנחיות לגבי שימוש בתוספי AI לניתוח טקסטים:

בכל הנוגע לתוכנת "אטלס", מכיוון שהניתוח באמצעות תוספים אלו נעשה בשרתים חיצוניים שאינם של "אטלס" **לא ניתן להשתמש בהם**, גם כאשר הטקסטים מותממים.

נזכיר ש –

1. שימוש ב co pilot הארגוני ובאטלס הארגוני (לא כולל שימוש בפונקציה של AI) אינו מחייב התממה.

2. שימוש ב Chat Gpt כולל הארגוני, מחייב התממה הכוללת הסרה/שינוי של פרטים שיכולים להוביל לזיהוי האדם או המקום:

- שמות של אנשים
 - שמות של מקומות
 - מידע אישי
 - פרטי קשר
 - פרטי עיסוק שיכולים להוביל לזיהוי האדם
 - להיות ערניים במיוחד לפרטים המופיעים בראיון שהצלבה ביניהם יכולה להוביל לזיהוי - ולהסיר/לשנות אותם
- להתייעצות או הדרכה נוספת ניתן להיות בקשר עם מובילות הפורום האיכותני ועם מובילי פורום AI המכוני.

שימו לב: בינה מלאכותית היא עוזר מחקר ולא תחליף למחקר אנושי.

שימוש בכלי בינה מלאכותית במחקר איכותני יעיל בעיקר לתיקוף ולא לצורכי ניתוח. ניתוח באמצעות כלים אלו עלול להוביל לטעות נגררת, משום שתוצאות של שלב אחד משמשות בסיס לשלב הבא. אם בשלב מוקדם נכללו שגיאות בהבנה או תיוג שגוי של תמות שזוהו על ידי בינה מלאכותית, הן עלולות להשתכפל ולהתעצם לאורך התהליך. לכן גם אם נעשה שימוש בכלי כזה, יש לראות בו רק כלי עזר ולא גורם מכריע.

בעת שימוש בכלי בינה מלאכותית במחקר איכותני, יש להקפיד הקפדה יתרה על שמירה על פרטיות המרואיינים/ות והגנה על המידע שנמסר מהם. הכנסת טקסטים המכילים פרטים מזהים (כגון שמות, מקומות עבודה, כתובות, אירועים אישיים ייחודיים וכדומה) למערכות בינה מלאכותית, ובמיוחד לכלים חיצוניים שאינם מאוחסנים באופן מקומי ומאובטח, עלולה להפר את חובת הסודיות ואת עקרונות האתיקה המקובלים במחקר.

לפיכך, יש להסיר כל פרט מזהה לפני העלאת הנתונים לכלי בינה מלאכותית, גם אם הכלי מיועד אך ורק לשימוש פנימי. כמו כן חשוב לציין בדוח המחקר כיצד נשמרה פרטיות המרואיינים/ות לאורך השימוש בטכנולוגיות אלה, לרבות תיעוד של שלבים כגון התממה, בחירת כלים מאובטחים והימנעות מהעברת מידע רגיש לגורמים חיצוניים.